

A muzeológia modern fogalomtára

Mairesse, François (ed.): *Dictionary of Museology*.

ICOM – Routledge, Abingdon – New York, 2023. 582 oldal.

A közelmúltban jelent meg a *Dictionary of Museology* című kötet, amelyet a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) kezdeményezésében adtak ki. A főszerkesztő François Mairesse, aki a muzeológia professzora, többek között az École du Louvre oktatója és számos nemzetközi szervezet elnökeként nagyfokú rálátással rendelkezik napjaink múzeumi folyamataira. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a nagy léptékű szótár összeállítása jelen esetben nem csak egy, hanem több mint száz szakember munkája. A szerzők csapata többek között Anglia, Franciaország, Olaszország, Portugália és Spanyolország kutatói, muzeológusai köréből tevődött össze. A különböző régiók képvisellete kimondottan szerencsés, hiszen már önmagában véve is rámutat a múzeumi szakma összetett és színes voltára. Az olvasóban azonban felvetődhet a kérdés, hogy megvalósítható-e egyáltalán egy általános szakmai szótár összeállítása? Ezzel már csak azért is érdemes foglalkozni, mert hivatalosan több mint százezer múzeumot tartanak nyilván a világon, ez a szám pedig minden évben gyarapszik. A főszerkesztő az előszavában kiemeli, hogy azért esett a választás a „szótár” megnevezésre, mert a mindent átfogó lexikon műfaját már a szerkesztői csapat összeállításakor elvetették. A *Dictionary of Museology* egyébként nem előzmény nélküli kötet: 2011-ben jelent meg a *Dictionnaire encyclopedique de muséologie*, és a két cím arra is rámutat, hogy az átfogó múzeumi munkák terén korábban a francia volt az elsődleges nyelv. François Mairesse kiemeli, hogy az újabb kötet célja nem egy teljes fogalomtár összeállítása, hanem sokkal inkább a múzeumi világ legfőbb trendjeinek rögzítése volt. Ahogy a főszerkesztő megjegyzi: a kezdeményezés egy adott elméleti pillanatot rögzít. A szócikkek száma több, mint ezer, s ezek közel száz nagyobb téma köré vannak felépítve. A fogalmak megnevezése az angol mellett francia és spanyol fordítást is kapott, de a kifejtés minden esetben egynyelvű. Az alábbiakban néhány fontosabb szócikk segítségével röviden ismertetjük, hogy a *Dictionary of Museology* iránt érdeklődők milyen felvetésekkel találkozhatnak.

A múzeumi munka sarkalatos pontja az állománygyarapítás, így kijelenthető, hogy a tárgyalt fogalmak közül ez az egyik legfontosabb. Az „Acquisition Policy” szócikk alatt, amely Markus Walz munkája, részletekbe menően olvashatunk a műtárgybeszerzés elméleti lépéseiről. A szótár kiemeli, hogy gyűjteményezés tekintetében kulcsfontosságú a megfelelő intézményi stratégia kialakítása. Ideális esetben előre rögzíteni kell, hogy milyen korszakból, milyen tárgyakat és miért gyűjtünk. Mivel a muzeális tárgy filozófiai szempontból a történelmi és a társadalmi valóság egy-egy szelete, kulcsfontosságú, hogy az intézményi döntéshozók a lehető legmagasabb szinten értékeljék a kapcsolódó – egyes esetekben

elvonatkoztatott – ismereteket. Bár a „kutatás” mikéntjét egy független szócikk tárgyalja, előretételezve megemlíthető, hogy a meglévő gyűjteménnyel kapcsolatos szakmai vizsgálatok nagyban megkönnyítik a gyarapítási kérdések eldöntését. Mit jelképez a látókörbe került tétel? Mi tekinthető hiteles fizikai állagnak? Ezen kérdések mellett kiemelkedően fontos, hogy a gyűjtemény egészéhez viszonyítsunk: egy muzeális tárgy akkor válhat igazán értékessé, ha az adott kollekción belül el lehet helyezni. Egy társadalmi vagy történelmi kontextus szemléltetése ugyanis több összefüggő tétel bemutatásával valószínűsíthető meg a legjobban.

Módszertani szempontból érdemes kiemelni, hogy említésre kerül az úgynevezett kétlépcsős gyűjtés is, amelynek eszményi alapja, hogy egy adott tárgy-típusból a lehető legtöbbet szerzik be, majd egy következő kiválasztási körben a szakemberek kiválasztják azokat a darabokat, amelyek később muzeális tárggyá válhatnak. Walz hangsúlyozza, hogy ezt a modellt elsősorban az angolszász nyelvterületen működő intézmények alkalmazzák. A szerző Hermann Lübbe munkájára hivatkozva kiemeli, hogy az eljárás a gyakori előfordulású tárgyak esetében alkalmazható, míg szűk keresztmetszetként a tárolási kapacitást és az anyagi fedezet kérdését említi. A felvetett problémák fontosságával jelen sorok szerzője is egyetért: a hazai szabályozások például nem teszik lehetővé, hogy az intézmények a gyűjteményi területen (raktárban) nyilvántartási szám nélküli tárgyakat tároljanak. Vagyis az említett eljárás során adódó fölösleges tételek elhelyezése lehetetlen lenne. A szócikk tehát nagyszerű kitekintést ad például a Nagy-Britanniában elterjedt módszerekről, de sajnos nem ismertet ellentétes irányba mutató példát. Ez azonban nem olyan hiány, amely felróható lenne. Ugyanakkor bővebb kifejtést igényelhetett volna a sporadikus gyűjtések kérdésköre: ezen területen ugyanis gyakran előfordulnak előre nem tervezett felajánlások.

Mi történik egy muzeális tárggyal, amikor az „életciklusa” végére ér? A választ a Dieuwertje Wijsmuller által jegyzett „Deaccessioning” szócikk próbálja megadni. Ahogyan a szerző megjegyzi, a selejtezés/eltávolítás az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó múzeumi folyamat. Ez lehet végleges selejtezés, múzeumok közötti csere, illetve szélsőséges esetben akár értékesítés is. Fontos kiemelni, hogy a műtárgyak pénzé tétele a hazai intézmények esetében elképzelhetetlen. Wijsmuller felhívja a figyelmet az országonként eltérő szabályozásokra, valamint az újra-gyűjteményezés („re-musealisation”) fogalmára is. Az utóbbi lényege, hogy egy intézmény kiír egy tárgyat a leltárkönyvből, majd egy másik helyen azt mégis gyűjteménybe helyezik. A selejtezés/eltávolítás kapcsán újra felmerül a háttérinformációkat összegyűjtő kutatók szerepe. A vonatkozó fogalomnál („Researcher”) Mairesse megállapítja, hogy a mai múzeumi világban csak az óriási méretű intézmények engedhetik meg maguknak, hogy külön kutatói pozíciókat tartsanak fent, hiszen a közgyűjteményi munkavégzés sokrétű tevékenység. Az apróbb hiányosságok mellett meg kell említeni, hogy az egyes folyamatok kialakulásának történelmi hátterét és az intézményszerűsülést a szerzők minden esetben részletesen, de élvezhetően ragadják meg.

Érdemes kiemelni, hogy a szótár – helyesen eljárva – elkülöníti a kiállítást („Exhibition” – Jean Davallon) és a megjelenítés módját („Display” – Pascal

Griener és Cecilia Hurley). Az újfent kimerítő történelmi és fogalmi elemzés mellett azonban kevés figyelmet kap a gyűjteményi műtárgy és a kiállításokba szánt műtárgy viszonya. Egyes esetekben ugyanis a kiállított – mozgatott és szállított – tárgyak jobban ki vannak téve a külső körülményeknek. Az adott tételből megőrzött első- vagy másodpéldány viszont elősegítheti az optimális állapot rögzítését, illetve a későbbi helyreállítás során mintaként is szolgálhat. A múzeumok nemzetközi kavalkádjára tekintve azonban megállapítható, hogy az országokként eltérő módszerek maradéktalan ismertetése nem is lehet elvárás.

A szótárban fontos szerepet kapnak az etikai kérdések, és ez mindenképp a pozitívumok között említendő. A múzeumi világ számára aktuális problémát jelentenek azok a morális megfontolások, amelyek az egykori gyarmati világból származó, vagy különböző háborúk során bekerülő műtárgyak kérdéskörét övezik. Napjainkban fel sem merülhet kérdésként, hogy ilyen tételekkel nem lehet és nem is szabad gyarapítást végezni. Ugyanakkor a korábbi történelmi korszakok során beáramló kincsek státuszát állandó vita övezi. Vissza kell-e adni az elhurcolt értékeket? Elvárható egy ókori tematikájú intézménytől, hogy visszajuttassa egyiptomi relikviáit? A kérdéskör a „tisza múzeum” fogalmához kalauzolja az olvasót, amelyet részben a három szerző (Anim-Addo, Golding és Modest) által jegyzett „Activism” szócikk tárgyal. Napjainkban egyértelmű, hogy a kulturális intézmények felelősségvállalása nemcsak a klasszikus feladatok köré épül, de társadalmi küldetéstudatot is jelent. Az oktatás és az ismeretátadás mellett fontos, hogy a múzeumoknak nem lenne szabad ellenőrizetlen eredetű műtárgyakat átvenni vagy gyűjteményben tartani, nem is beszélve azokról a szponzorációkról, amelyek erkölcsileg vitatott tevékenységet végző cégekhez (például bálnavadászat, állatkísérletek, stb.) köthetők. A szócikk szerzői ezen kívül összefoglalják a „tisza múzeum” mozgalom rövid történetét, és bemutatják legfőbb szerveződéseit. Az utóbbiak közül talán a legjelentősebb a *Taking Care* együttműködés, amely a klímaváltozás, a rasszizmus és a társadalmi kirekesztés problémáira hívja fel a figyelmet. Észrevételként megfogalmazható, hogy a vonatkozó szócikket – legalább utalás szintjén – össze lehetett volna kapcsolni a Bruno Brulon Soares által írt „Decolonization” szócikkkel, amely szintén múzeum-etikai kérdéseket taglal.

A múzeumok kapcsán rendre felmerül a hozzáférhetőség („Access, Accessibility” – Silvilene Morais) kérdésköre. A vonatkozó szócikk a témát kultúrtörténeti kitekintéssel vezeti fel, hiszen egészen a 20. század első feléig megy vissza. A szerző kiemeli, hogy a fogalom múzeumi használata először a II. világháborút követően került napirendre, ugyanis a rokkant katonák számára biztosítani szertették volna a hozzáférést a különböző kulturális intézményekhez. Ez már csak azért is fontos, mert rámutat, hogy a kulturális javakhoz való hozzájutás nemcsak jogi, de rehabilitációs kérdés is volt. Napjainkban a WHO kimutatta, hogy a sérülésekkel élők számára a társadalmi integráció elősegítője lehet a közgyűjteményekbe való eljutás. A műtárgyak megfelelő bemutatása és a speciális múzeum-andragógiai programok összeállítása ilyen téren is fontos lehet. A vonatkozó rész

általános kérdésselvetésként teljes mértékben helytálló, de az olvasó esetleg hiányolhatja az iránymutató múzeumi gyakorlatok rövid említését. Sajnos az ismeretetés nem tartalmaz utalást a „Disability” (Cindy Lebat) szócikkre, amely szintén megtalálható a szótárban.

Természetes, hogy egy fogalomtár esetében nem lehet elvárás, hogy minden témakör ugyanakkora figyelmet kapjon. Egyes esetekben azonban mégis szembeötlő a szócikkek rövidsége. Kiegészíthető lenne például az „amatőr” („Amateur”) meghatározása is, amelyet a szerző a professzionalizmus oldaláról közelít meg. Amíg azonban azt megemlíti, hogy az amatőrök csoportja lehet közönsége vagy önkéntese az intézménynek, addig arról nem ír, hogy helytörténeti vagy néprajzi témákban adatközlőként vagy partnerként is szerepet kaphat. Más esetekben is látható, hogy a szócikkek összeállítása során a szerkesztők talán kevesebb figyelmet fordítottak azoknak a témáknak a kifejtésére, amelyek a professzionalizmus és a közösségi hozzájárulás határmezsgyéjén helyezkednek el. Ilyen például az „Oral history”, amely bevett gyűjtési módszerként csupán minimális hosszúságú fejezetet kapott, annak ellenére, hogy egyébként nemzetközi szervezettel és szakfolyóirattal is rendelkezik. A kiforrott egyetemi képzésként számos irányzattal bíró „Heritage Studies” kifejezés szintén bővebb ismertetést – akár történeti bevezetőt is – érdemelt volna. Üdítő színfolt, hogy bizonyos hétköznapiak tűnő fogalmak, például a „szeretet” („Love”), az „üzenet” („Message”), az „ár” („Price”), az „idő” („Time”) vagy éppen a „Toilet”, helyet kaptak a muzeológia szótárában, azonban jelenlétük – főleg bővebb kifejtés nélkül – talán kevésbé indokolt. Ez különösen igaz a „Voyeurism” kifejezésre, amely bár árnyalható, leginkább a kukkolásra utal.

A *Dictionary of Museology* annak ellenére egyedi vállalkozásnak tekinthető, hogy az ICOM a korábbi években is jelentetett meg hasonló munkákat. A kötet megfelel a célkitűzésnek: egyrészt felhívja a figyelmet a múzeumi munka sokszínűségére, másrészt a témák és a szócikkek száma alátámasztja, hogy a muzeológia interdiszciplináris tudomány. Megállapítható, hogy a szótár valóban különleges vállalkozás, és joggal tekinthető kordokumentumnak. A számos ország vezető szakembereiből összeállított szerzői gárda garantálja, hogy a főbb múzeumi folyamatok bemutatása jól követhető és részletes. Pozitívum továbbá, hogy az olvasó egyúttal megismerkedhet a különböző fogalmak történeti vetületével is. A szótár végén olvasható rövidítésjegyzék szintén nagyon jól hasznosítható, hiszen kilencvennyolc nemzetközi szakmai szervezet megnevezését tartalmazza.

A használhatóságot azonban nehezíti, hogy a szerkesztők egyes – egyébként összefüggő – szócikkeket nem láttak el megfelelő utalószavakkal. Az olvasó így rákényszerül, hogy egy-egy témával kapcsolatban a teljes szótárat átlapozza. A fogalmak összeállítása során érezhetően háttérbe szorultak a gyakorlati ismeretek. Egyes esetekben a hétköznapi, közérthető példák bemutatása nagyban hozzájárult volna a szótár színvonalának emeléséhez. A sokszínű témakezelésnek szintén vannak negatív vonzatai: amíg egyes részek bővebb kifejtést igényelnének, addig más szócikkeket akár teljes mértékben el lehetne hagyni.

Össességében megállapítható, hogy a *Dictionary of Museology* című kötet széles körű ízelítőt nyújt a múzeumi folyamatokkal kapcsolatban, így szakmai körökben gyakran idézett mű lesz. Mégis megfogalmazható, hogy az elsődleges olvasóközönség vélhetően nem a gyakorló szakmuzeológusok, hanem a muzeológiát vagy kulturális örökség tanulmányokat hallgató egyetemisták köréből kerül ki. Reméljük, hogy a kötet a későbbiekben szélesebb körben is elérhető lesz.

Szolnoki Zoltán